

Mezey Barna¹

**Történeti alkotmány és jogállamiság
(Adalékok az 1869. évi igazságügyi reform történetéhez)**

I. Bevezető gondolatok

„Az 1848. törvényhozás műve nem volt több, mint merész és nagy mérvű kezdeményezés; a munka folytatását ránk hagyta örökül. Csak futó alaprajzát vetette oda a törvények és történet lapjaira azon műnek, melyet a nemzeti jóllét és nagyság számára tervezett. E tervet, habár csak egy részben is, végrehajtani Önök dicsőségéül jutott.” Ezekkel a szavakkal kezdett a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslat² indoklásába Horvát Boldizsár igazságügy miniszter 1869. június 23-án, a Képviselőház 34. országos ülésében.³ Ahogyan fogalmazott: 1848 politikusai többet romboltak, mint alkottak, de most elérkezett az idő az építkezésre, itt a lehetőség, befejezni a művet.

Az 1867. évi kiegészítés, a monarchikus diktatúra fölött aratott közjogi diadal megnyitotta az utat a polgári Magyarország felépítése előtt. A feladatok legfontosabbikának a jogrendszer modernizációja tűnt, hiszen a jogi keretek nyújthattak garanciát a gazdaság és a társadalom átalakulásához. Hiába voltak a diktatórikus korszak bécsi kormányzatának korszerűsítési erőfeszítései oktrojált szabályok útján; a társadalmi mozgalmak indulati jellege gátat vetett a befogadásnak. Most a nemzeti függetlenség eszméje új utakra talált, a fegyveres harc, a forradalmi tettek helyett a hétköznapi kemény munkája következett el. A kiegészítéssel eldőlt a kérdés: revolúció helyett evolúciós útra lépett a magyar fejlődés. A látványos forradalmi önfeláldozás helyébe a hétköznapi, kitartó aprómunka lépett. Már ha aprómunkának lehet nevezni a kodifikációt.

A törvénykezési szervezet kodifikációja évszázados törekvések folytatásaként váltott ismét ütemet. A 18. század első évtizedei óta folyamatosan hol a rendek, hol a kormányzat által napirenden tartott törvénykezési reform a kiegészítést követő években jött lendületbe. A rendi megfontolások hagyományosan sarkalatos jogokat védő utóvédharcai 1848-ig tartottak. Az 1843/44. évi országgyűlés büntető törvényjavaslatainak sorsa, azok közül is a perrendtartás radikális korszerűsítésének elutasítása bizonyította, hogy a nemesség még nem állt készen a törvénykezési monopóliumának feladására. Ahhoz 1848 eufóriájának kellett eljőnie, hogy az úrbériséggel együtt az úriszéket is kisöpörje a magyar alkotmánytörténetből. Nem hiába utalt arra a törvényjavaslat előterjesztője, hogy a forradalom „rombolásának áldásai éppen abból állnak, hogy nagy részben halomra döntötte azt, ami egy nagyszerű belső átalakulás útjában állott”.⁴ Addig, amíg a bírászkodás a földesúri hatalom legközvetlenebb érvényesítője volt, amíg a törvénykezés magántulajdonosi jogosítványként működött, kevés esélye volt a független ítélezés megteremtésének. Az április törvényhozás megnyitotta az utat a reformok előtt, ugyanakkor az úriszéki elsőfokú hatáskörök vármegyéhez telepítésével a megyei

¹ Prof. Mezey Barna, ELTE-ÁJK, az MTA-Doktora.

² Törvényjavaslat a bírói hatalom gyakorlásáról. Az 1869. évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai (Továbbiakban: OGY 1869/1872 KH Irom.) I. 20. szám. Az 1869. évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Nyomatott a Deutsch-féle Könyvnyomda-és Kiadói Részvény-társaságnál, Pest, 1869, 57. o.

³ Horvát Boldizsár, 1869. június 23. 34. országos ülés. Az 1869. évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplói (Továbbiakban: OGY 1869/1872 KN.) II. Az 1869. évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Nyomatott a Légrády Testvéreknél, Pest, 1869, 67. o.

⁴ 1869. június 23. 34. országos ülés. OGY 1869/1872 KN. II. 67. o.

törvényhatósági befolyást növelte, az önkormányzatiságot erősítette meg. Ez 1848-ban nem is történhetett másként.

Így a törvénykezési reform megvalósítása az 1867-ben hatalomhoz jutott liberális generáció feladatává lett.

II. A jogállamiság kibontakoztatása

A magyar szabadelvűség beteljesülését jelentette a kiegyezés nagy közjogi aktusa. A kiegyezés után hatalmas lehetősége támadt a polgári átalakulást megharcoló generációnak, hogy a korábban kimunkált szellemi konstrukciókat politikai és jogi aprópénzre váltsa.⁵ Immáron az volt a feladat, hogy az 1820-as évek óta formálódó teóriát, mint kötőanyagot beépítsék az épülőfélben lévő modern magyar állam falazatába, miközben fokozott figyelemmel volt a jogfolytonosságra, a korábbi rendszer menthető maradványaira is.⁶ Ennek a munkának nagy része a jogászokra hárult. Megkezdődött a princípiumok, a hatalmi ágak szétválasztásának, a parlamentarizmusnak, a jogállamiságnak törvényben rögzítése, kezdetét vette a politika által támogatott és ösztönzött kodifikáció.

A jogállamiság feltétele az állam önkorlátozó, önellenőrző mechanizmusainak kialakítása és az állampolgári jogokat tiszteletben tartó és oltalmazó államműködés garanciáinak kiépítése. A korábban érvényesülő rendi hatalommegosztás a montesquieu-i hatalmi ágaknak nem elválasztását, hanem éppen fókuszálását biztosította: a törvényhatósági jogosítványok a bíraskodás, a jogalkotás (és törvényalkotás) valamint a közigazgatás egységét garantálták. Az állampolgári egyenlőség 48-as eszméje és a szabadságjogok kiépülése ezzel ellenkező értelmű berendezkedést és hatékony biztosítékokat igényeltek. Horvát Boldizsár egyenesen arról szólt, hogy „*az igazságügyi reform tehát életkérdés jelentőségével bír, mind anyagi mind pedig közvetve szellemi emelkedésünk szempontjából.*”⁷

A korszak legfontosabb megoldási javaslata és honunktól napnyugatra már alkalmazott államszervezési tétele a hatalmi ágak elválasztása volt. Ezt a törvény a lehető legegyszerűbb formában tartalmazta. „*Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítetik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.*” Ez a nemes tisztasággal megfogalmazott tézis a bírói és a végrehajtó hatalom szétválasztásának tömör elvi rögzítése, mely egyszerre szól jogállami garanciákról és a magyar állam alapvető átalakításáról. Bár az 1790. évi országgyűlés rendelkezései között regisztrálhatók az előzmények, a törvény első szakasza először foglalt el elvi álláspontot a közigazgatás és a bíraskodás elválasztása mellett.⁸ A szabály elfogadása kardinális jelentőségű volt a jövő szempontjából. Azt tudjuk, hogy a maga tisztaságában soha nem lehetett megvalósítani az elvet, hiszen a közigazgatási hatóságok továbbra is bíráltak el kihágási ügyeket, s a bíróságok is végeztek közigazgatási tevékenységet.⁹ Mégis, a további építkezés kiindulópontjaként a modern igazságszolgáltatás és a polgári államberendezkedés reformmunkálatainak alaptétele került be ekkor a magyar törvénytarba.

A bírói hatalom önállósításának egyik fontos megállapítása volt a törvényhozói és törvénykező tevékenység viszonyának pontosítása, mely a bírói függetlenség definíciójának

⁵ Homoki-Nagy Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. 47. o. In Acta Universitatis Szegediensis. Forum: Acta juridica et politica 1, Szeged, 2017, 45-68. o.

⁶ Bódiné Beliznai Kinga: Hivatás és függetlenség. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 14. o.

⁷ 1869. június 23. 34. országos ülés. OGY 1869/1872 KN. II. 67. o.

⁸ Stipta István: A magyar bírósági rendszer története. Multiplex Média – Debrecen U.P., Debrecen, 1998, 124. o.

⁹ Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Béli Gábor kiegészítő jegyzeteivel. Kiadja a Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996, 216. o. A közigazgatási bíraskodásról: Stipta István: A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 282. o.

egyik alkatelemévé is vált. Az a rögzített alapelv ugyanis, miszerint a bírói independenciacorlátja a törvények szabta határ (szokásos kifejezésében „a bíró csak a törvényeknek van alárendelve”), világosan helyezi el a polgári államrendszerben a bírói szervezetet és tevékenységet. A törvényhozásnak népszuverenitásból folyó felsőbbbsége ebben a korszakban nyert egyértelmű kifejezést. A rendi társadalom szokásjogának domináns szerepe egyfelől megkérdőjelezte a törvény jelentőségét, másfelől még alkotmányértelmező szerepet is biztosított a bírói és a közigazgató hatalomnak. A negyvennyolcas fordulatban elmaradt ezeknek a viszonyoknak egyértelmű rendezése, jóllehet a forradalmi eredményekként dokumentált áprilisi törvénycsomag tekintélye jelentősen befolyásolta az általános jogfelfogást. Nagy kérdés volt a monarchikus diktatúrából szabaduló magyar jogásztársadalom számára, hogy a részlegesen (1861) majd ténylegesen visszaállított szuverenitás (1867) mennyiben jelent visszatérést a tradicionális történeti felfogáshoz és/vagy mennyiben enged teret a népképviselői törvényhozás fensőbbbségének. (A válaszban immáron a történeti alkotmány polgári értelmezésű átalakításának gondolata is megfogalmazódott.)

„*A bíró a törvények ... szerint tartozik eljárni és ítélni*” – szól a törvény 19. szakasza, s ezzel leverte a polgári kor bírói szervezeti rendszerének és a modern igazságszolgáltatásnak egyik alappillérét. Ugyanakkor a rendelkezés egy jelentős újabb kérdést vetett fel, amire szintén válaszolni kellett, s amely lényegében érintette a fentebb említett, közigazgatás és a bírói hatalom elválasztási tételét. Egyfelől ti. a jogforrási hierarchia rendszeréből adódó működési mechanizmus a törvények végrehajtásának feladatát a végrehajtó hatalomra ruházta, mely e tevékenysége keretében jogszabályokat alkot. A törvény és annak lebontására szolgáló végrehajtási rendeletek egyfajta egységet képeznek, így aligha képzelhető el a bíró függetlenedése a közigazgatási zónában született jogszabályoktól. Ez a probléma a jogalkotó számára kisebb problémát jelentett; a szöveg kiegészült egy fordulattal, hogy ti. a törvényen kívül a bíró „*a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni.*” Másfelől azonban nyomban megfogalmazódott egy újabb kérdés: vajon van-e garancia arra, hogy a közigazgatás teljes egészében, önkéntes törvénykövető magatartást folytat?¹⁰ Erre a megnyugtatónak látszó válasz később körvonalazódott (a közigazgatási bíráskodás kiformalódásával), de nem volt megkerülhető valamiféle ideiglenes megoldás beiktatása. Amit végül a minisztérium választott, az a tőlünk nyugatra már működő és befogadott bírói normakontroll intézményesítése lett, ami lehetővé tette, hogy a bíró a rendeletek törvényességét vizsgálhassa. „*A rendesen kihirdetett törvények érvényét kétségbe nem veheti, de a rendeletek törvényessége felett egyes jogesetekben a bíró ítélt.*” Vagyis ha a rendeletet valamely törvénnyel ellentétesnek találta, alkalmazását mellőzhette.¹¹ Az 1869:IV. törvény idevágó rendelkezései egyben lehetőséget adtak arra is, hogy a törvényi jog és a szokásjog viszonyáról rendelkezzen az országgyűlés. Azzal, hogy a törvény és az annak alapján kibocsátott rendeletek mellé a törvényerejű szokást is felvette a bíróra nézve kötelező jogforrások közé, kényszerűen tudomásul vette a magyar jog kodifikátlanságát és a szokásjog nagy szerepét. Azon ugyan lehet vitatkozni, hogy a törvényerő jelzős szerkezete (illetve egyáltalán a szokásjog említése) alá- vagy mellérendeltséget üzent-e a jogalkotó szándéka szerint, de a szokásjog említése különös jelentőségű.

¹⁰ Szabó István: A bírói normakontroll bevezetése az 1869. IV. törvénycikkekben. In Homoki-Nagy Mária (szerk.): IV. Szegedi Jogtörténeti Napok. Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2011, 164. o.

¹¹ Szabó: i.m. 165. o.

III. A parlamenti kormányzat és vármegyei hatóság

A bírói hatalomról szóló törvény háttérében egy legalább akkora horderejű változás munkált, mint a bírói függetlenség megteremtése. Ez pedig a vármegyei törvényhatóságok rendezésének ügye volt. 1848-ban a politikai erők egyfajta hallgatólagos egyetértéssel nem rendezték a vármegyék dolgát. Részben ideiglenes szabályokkal tovább működtették a korábbi mechanizmusokat, részben szabályozatlanul hagyva a kérdést, a szokásjog és a korábbi gyakorlatok biztosítottak keretet a vármegyei szervezetnek. A népképviselői választójog ugyan a törvényhatósági képviselő felszámolását hozta, de a vármegyei hatóságra vonatkozó végleges szabályozás még váratott magára. Maga a parlamenti kormányzat valószínűsítette a hatáskörök további csökkentését, de annak mértéke, iránya bizonytalan volt, ráadásul az osztrák monarchikus diktatúra átmenetileg el is napolta a kérdés tárgyalását. Amikor a bírói hatalomról szóló törvényt a kormányzat beterjesztette, a bírói hatalmi ág leválasztásának ügyével alapvetően a vármegyei törvényhatóságok betagolása vette kezdetét a korábbiakhoz képest mindenképpen centralizáltabb parlamentáris kormányzati modell képletébe. A népszuverenitásra épített népképviselői törvényhozás és felelős kormányzat eszméje nem fért össze a rendi megfontolások mentén vizionált municipalista túlsúllyal.

Nem volt véletlen Ghyczy Kálmán (a többség által egyébként leszavazott) ellenzéki indítványa a törvényjavaslat tárgyalásának kezdetén, hogy ti. a „*bírói hatalom gyakorlásáról, s a bírák, s bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló törvényjavaslatok a törvényhatóságoknak rendezésével szoros kapcsolatban lévén; azon törvényjavaslattal egyidejűleg*” kerüljenek osztályülési tárgyalás alá. (Hivatkozva a kormányzat ígéretére, miszerint azokat „a törvényhatóságok rendezéséről a minisztérium legközelebb beterjesztendi.”¹² A vármegyei tradicionális konstrukciója mellett kardoskodó ellenzék vette ösztűz alá a törvényjavaslatot.¹³

Horvát Boldizsár indoklását olvasva is ugyanerre a következtetésre jutunk. Az előterjesztés nagyobbik része nem is annyira a törvényjavaslat igazságügyi, mint inkább a vármegyei vonatkozásaira koncentrált. Amikor a miniszter a reform szükségességéről szólt, és az okokat fejtegette, lényegében a vármegyei konstrukciót kritizálta, annak nehézkességét és kiválasztási mechanizmusait bírálta. A javaslat mellett érvelve, legalább akkora teret foglalt el a vármegyék jövődjéről jogosítványcsomagjáról körvonalazott leírás, mint az igazságszolgáltatás reformjának tételes ismertetése.

A legnagyobb problémának a fennálló rendszerben a garanciális hiányt tartotta. A vármegye által elkövetett jogsértés ügyében eljáró és az ügyet megítélő hatóság ugyanis lényegében ugyanazokból állt, mint akik felelősek voltak magáért a sérelemért. A miniszterhez érkező panasz ügyében „*ki teljesíti a vizsgálatot? Azon megye, mely a visszaélésről vádolva van*”. De azt sem vélte realitásnak, hogy a polgári átalakulás lázas munkái között a közigazgatási feladatokkal terhelt vármegyei vezetők és a túlterhelt bírák feladatköre egy személyben hatékonyan teljesíthető lenne. A vármegyék esetszerű bírósági szervezése ugyancsak elbizonytalanította a konzekvens igazságszolgáltatást. A fennálló bíróválasztási rendszer lehetetlenné tette a bírói kvalifikáció kritériumainak érvényesítését. A bírói függetlenségről szólni sem lehet – állítja a miniszter – hiszen „*a bíró részint a kellő ismeretek hiánya, részint pedig állásának ingatagsága miatt és mert legtöbbször éppen állásának megmentése végett, a pártok nem mindig tisztult érdekeivel és cselszövényeivel volt kénytelen alkura lépni*”. Sommás megállapítással zárta elemzését: a bíró „*nem bírt azon tekintéllyel, a mely a törvény magasztos órét megilletik*”. (Arról nem is szólva, hogy a bírói visszaélések ellenében a magyar törvények sem védelmet, sem orvoslát nem biztosítottak.)¹⁴

¹² Ghyczy Kálmán, Komárom városa képviselője Indítványa. OGY 1869/1872 KH Irom. I. 37. szám. 82. o.

¹³ Koncz Ibolya Katalin: A hatalommegosztás kérdése a polgári Magyarországon. 92. o. In Miskolci Jogi Szemle, 2017, 1. különszám, 88-94. o.

¹⁴ 1869. június 23. 34. országos ülés. OGY 1869/1872 KN. II. 68-69. o.

A megoldás egyértelműen a bírák függetlenségében rejlett. Az út a helyi-önkormányzati bíróválasztás helyett a minőségi kiválasztási rendszerre épített kinevezés intézményesítésén; az uralkodói kinevezéssel megtámogatott bírói tekintély helyreállításán, a szakmai-kvalifikációs követelmények érvényesítésén, a bírának közigazgatás hierarchiájából történő kivonásán, az utasíthatatlanság és a befolyásolás lehetőségének felszámolásán keresztül vezetett.

IV. A modern polgári igazságszolgáltatás

„Mindenek előtt az igazság kiszolgáltatás fontos ügye az, a melyre Önök komoly figyelmét felhívom. A jó, gyors és részrehajlatlan igazság szolgáltatás a rendezett államélet első kellei közé tartozik. Ennélfogva szükséges, hogy egyrészt az, a kire a nagy horderejű bírói hatalom gyakorlása bízva van, mind egyesek, mind a közhatalom irányában, a függetlenség minden biztosítékaival elláttassák; másrészt viszont mindenki biztosítva legyen a bírói hatalom túlterjeszkedése ellen”¹⁵ – mondta Ferenc József az országgyűlés megnyitása alkalmából tartott trónbeszédében. Nem kérdéses, hogy kormánya egyik legfontosabb feladatának szabta az igazságügy megreformálását, melyre bizony ráfért a megújulás.

Ennél azonban több történt. Az 1869. évi IV. törvénycikk alapjaiban határozta meg a bírói jogviszonyt és annak sarokköveit.¹⁶ Az összeférhetetlenség elvének részletes szabályozása „alapjaiban járult hozzá, hogy a bírói hatalom Magyarországon valóban független legyen mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalomtól”.¹⁷

A törvény a bírói függetlenséget mint a jogállam garanciáját határozta meg, s egyben összefoglalta a bíró függetlenségének garanciáit. A biztosítékok egész rendszerét állította fel azért, hogy a törvénykező hatalom élni tudjon szuverenitásával és szolgálhassa a tisztességes igazságszolgáltatás ügyét. A bírói hatalomról szóló törvényjavaslattal egy időben tette le Horvát Boldizsár a Ház asztalára a bírói felelősségről szóló előterjesztést, mely utóbb az 1871. évi VIII. törvénycikként került be a törvénytarba.¹⁸ Ez a törvény tette teljessé a függetlenség garanciáit. A magyar jogtörténet első olyan törvénye volt, amely világosan rögzítette, hogy mely fórumok járhatnak el az igazságszolgáltatás szereplőinek ügyeiben, s kizárta a bírói hatalmi ágon kívül eső hatóságok eljárását a bírói magatartás megítélésében.¹⁹ Az átgondolt, szisztematikus szabályozás azután még évekig tartott.²⁰

Mint az közzismert, a bírói függetlenség biztosítékait a törvény három garanciacsoportba sorolta. Egyfelől a bírói egzisztencia anyagi alapjait összefoglaló biztosítékok, másfelől az összeférhetetlenség definiálásával a bíró integritását védő biztosítékok, harmadrészt a bírói hivatás szakmai megalapozásának kritériumait rögzítette a törvény.

¹⁵ Trónbeszéd, mellyel ő csász. és apostoli királyi felsége 1869. évi április 24-én Budán, a királyi várpalotában az 1869-diki országgyűlést megnyitotta. OGY 1869/1872 KH Irom. I. szám. I. 1. o.

¹⁶ Antal Tamás: A bírói jogviszony reformja Magyarországon a dualizmus korában (1891). 5. o. In Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica. Publicationes doctorandorum juridicorum, Szeged, 2003, /3. szám, 5-32. o.

¹⁷ Homoki-Nagy Mária: Előszó. 8. o. In In Homoki-Nagy Mária (szerk.): IV. Szegedi Jogtörténeti Napok. Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2011.

¹⁸ Törvényjavaslat a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről. OGY 1869/1872 KH Irom. I. 19. szám. 47. o.

¹⁹ Stipta 1998: 124. o.

²⁰ 1871. évi 8. törvénycikk a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről. 1871. évi 9. törvénycikk a bírák és a bírósági hivatalnokok áthelyezése és nyugdíjazása körüli eljárás szabályozásáról. 1871. évi 31. és 32. törvénycikk az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről. 1874. évi 24. törvénycikk a gyakorlati bírói vizsgáról. 1883. évi 33. törvénycikk a törvénykezési szünidőről. 1885. évi 11. tc. az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról.

A törvény továbbá egzisztenciális stabilitást garantált, le nem szállítható állami fizetéssel, elmozdíthatatlansággal, a 70. életév betöltéséig tartó aktív kor rögzítésével, a nyugállományba küldés feltételeinek meghatározásával, az áthelyezés és a szervezetrendszer átalakításának tilalmával látták biztosíthatónak. A törvényjavaslat idevágó szakaszainak tárgyalása a képviselők egyetértéséről tanúskodik. A végtelenül korrumpálódott rendi körülmények felszámolása a képviselők többsége által támogatott célkitűzés volt, s ekkor még a felsorolt eszközökkel megvalósíthatónak tűnt. A jogalkotó azonban későbbre halasztotta a bírói fizetések mértékének megállapítását, ami pedig döntően határolta be az egzisztenciális biztonságot.²¹ Hiába fogalmazódott meg azonban a követelés, hogy a bíró „állásához mért rendes szükségleteit a javadalmazásából teljesen fedezhesse”²² a végül is megállapított fizetésekről legfeljebb azt lehetett elmondani, hogy szerények, de arányban állnak „az állam jövedelmeivel s a megélhetés föltételeivel.”²³ Mindenesetre a bírói kar történetének egyik legkritikusabb részét képezte ezután a bírói fizetés és a bírói hivatal besorolásának kérdése.²⁴

Az összeférhetetlenség kérdéskörében a bíró érinthetlenségét, feddhetetlenségének védelmét igyekezett a törvényalkotó biztosítani. Célja az volt, hogy a bíró megkönyékezhetetlenségét kikezdő lehetőségeket eleve kizárják a bíró környezetéből. Meg kívánta akadályozni a lehetséges negatív helyzetek kialakulását, melyek részben gazdasági jellegűek voltak (kereskedelmi, ipartestületi tevékenység, ajándék, adomány, járadék vagy nyugpénz elfogadásának tilalma vagyonkezeléssel járó gyámság vagy gondnokság kizárása). Részben hivatali/foglalkozási korlátozásokkal élt a szabályozás (országgyűlési képviselőség, királyi jegyzőség, ügyvédség, tanárság, tanítóság, állami vagy törvényhatósági hivatal, szolgálat, tisztviselőség,) részben pedig politikai/ideológiai tiltásokkal (politikai folyóirat tulajdonlása, kiadása, szerkesztése, politikai szervezeti, gyülekezeti, munkásegyleti tagság). Az összeférhetetlenségi szabályok nagy jelentőségére világít rá az a tény, hogy az országgyűlésben ezek a javaslatok heves támadások keresttüzébe kerültek, minthogy benne egy arisztokratikusan elkülönülő kaszt kialakulását vélték sokan felfedezni.²⁵ Az ellenzék argumentációja politikai töltetű volt, s ezzel némiképp elhomályosította azt a tényt, hogy a hivatásának és szolgálatának élő bírói kar kialakulásának egyik legfontosabb szabályával találkozhatunk ehelyütt.

A miniszter azt kívánta a Háztól, olyan törvényt alkosson, mely egyértelműsíti, hogy „a bírói *qualificatiók szigorú és szabatos megállapítása mellett, bírói állomások csak oly egyénekké legyenek betölthetők, kik azokra mind jellem, mind képzettség tekintetében teljesen alkalmasak*”, mert hite szerint csak ilyen módon lehet a bírói állás és tekintély felértékelődését garantálni.²⁶ Ehhez egyfelől a feddhetetlenség másfelől a szakképzettség biztosított megfelelő alapokat. A meghatározott elméleti és gyakorlati képzettség igazolásához vagy a köz- és váltóügyvédi vizsga letételére volt szükség vagy pedig jogi felsőoktatásban letett szabályszerű elméleti vizsgák, továbbá három éven át tartó jogi gyakorlat és a gyakorlati bírói szakvizsgálat kiállása. Ezzel az elvárással a magyar jogtörtételemben először a bírói kar valamennyi tagjára kiterjedő szakmai követelményrendszer lépett életbe. Egyszer s mindenkorra véget ért az a gyakorlat, mely a közigazgatási pozícióhoz, kormányzati méltósághoz párosította a bírászkodási jogot, függetlenül viselőjének jogi ismereteitől, szakmai jártasságától.

²¹ Bódiné Beliznai Kinga: „Hogy a minimumra legyen leszállítva a bíróhoz való hozzáférhetőség esélye – A bírói fizetésrendezés és a bírók anyagi függetlensége 1869-1920. 4skk. In Állam és Jogtudomány, 2018/2. szám, 3-35.

²² Bírói felelősség. In: Budapesti Hírlap 1888/308. 1.

²³ Edvi Illés Károly: A bírák fizetése. In: Budapesti Hírlap 1903/53. 1.

²⁴ Bódiné 2018: 3. o.

²⁵ 1869. július 8. 46. országos ülés. OGY 1869/1872 KN. II.463-469. o.

²⁶ 1869. június 23. 34. országos ülés. OGY 1869/1872 KN. II. 69. o.

V. Következtetések

A büntető hatalomról szóló törvény jelentősége tehát több vonatkozásban is méltatandó. Eredménye volt egyfelől a jogállamiság kibontakoztatása (a bírói és a közigazgatói hatalom elválasztása), másfelől a parlamenti kormányzat következetes véghezvitelének diadala (a bírói hatalom kiemelése az rendi tradíciójú önkormányzati zónából). S nem kevéssé a modern polgári igazságszolgáltatás alapvető szempontjainak érvényesítése (a bírói függetlenség, a kvalifikáció és a szakképesítés érvényesítése, a bírósági rendszer kiépítése).

A törvény vitájában érzékelhető volt a hatalomra jutott liberális erők megosztottsága. A kormánypálcát kézben tartó, az elvi liberalizmust adaptáló politikusok megkísérelték a bírói hatalomra vonatkozó elvek lehető legtökéletesebb valóra váltását, míg az ellenzékbe szorult liberális erők a vármegyének (a nemesi fejlődés évszázados bázisának) mind teljesebb átmentését, ami pedig az igazságügy rendezésének ügyét pártpolitikai kérdéssé tette. Ez a jelenség elsősorban az igazságügyi reformprogramban testesült meg: a szervezeti kérdések tisztázásában, az eljárásjogi elvek rögzítésében, a büntetőjogi kodifikáció felelevenítésében.²⁷ A meghatározott cél a jogállam kiépítése volt, ezen belül a stabil állam- és jogrend, a szélsőségek elleni biztosítékok rendszerének megteremtése. Mint Csemegi Károly, a kodifikáció egyik miniszteriális felelőseként írta: „...a jog, a törvény, a szabadság biztosítását... nem a hatalmak külső felosztásában, hanem a törvénykezés illetőségének a magánjog minden jogait átfogó jogkörében találjuk. Ebben ismerjük fel a hatalmak belső és tényleges megosztását, a valódi jogegyenlőséget, az adminisztráció önkényeskedésének a jogrendszer követelményei szerint való korlátozását.”²⁸ S annak eldöntését, hogy a közhatalom által foganatosított intézkedés törvényes volt-e, nem döntheti el maga a közhatalom, csak a független bíróság. Ennek a függetlenségnek valósnak kell azonban lennie, mert a pusztán formai elválasztás még tartalmi önállóságot nem eredményezhet.

Horvát Boldizsár várakozásait, melyeket a bírói reformmal kapcsolatosan hangoztatott, a törvény szokásosan felelgetett hiányosságai ellenére sikerült túlnyomórészt valóra váltani. Hogy ti. „a bíró azon roppant hatalmat mind egyesek, mind a hatalom felett gyakorolni hivatva van, magának az államnak megbízásából vegye át; hogy a bíró, mint a törvény és a társadalmi rend őre, a tekintélynek és az elfogulatlanságnak oly magaslatára emeltessék, hová a párt és egyéb szenvedélyek hullámai egykönnyen fel nem csaphatnak; hogy a bírói állomás ilyen felemelése és biztosítása által sikerüljön az ország legnemesebb erőit megnyerni e nemes, e fontos hivatás számára”.²⁹ Az igazságügyi reform első lépéseként, deklarálva az polgári igazságszolgáltatás jogelveit, egyben irányt is szabott a további jogalkotásnak. Ahogyan Máthé Gábor megállapította: a törvénycikk bár heves pártküzdelmek eredményeként született kompromisszumos alkotás, jelentős lépés volt a rendi konstrukcióval szemben, s megteremtette a polgári állam igazságszolgáltatási rendszerének alapjait, lehetőséget adva a továbbfejlesztésre.³⁰ A bírói függetlenség megteremtésével pedig évszázados távlatban határozta meg a magyar bírói identitást.

²⁷ Vö. Máthé Gábor: A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867-1875. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 19. o.

²⁸ Csemegi Károly Művei. II. Franklin Társulat, Budapest, 1904, 100. o.

²⁹ 1869. június 23. 34. országos ülés. OGY 1869/1872 KN. II.68-69. o.

³⁰ Máthé Gábor: A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:4. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében. In Mezey Barna (szerk.): Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére. Jogtörténeti Értekezések Bibliotheca Iuridica. Az ELTE Állam-és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai. Libri Amicorum 20. Gondolat Kiadó, Budapest, 2005, 70. o.